

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК: 338.432

**РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
В ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Сичевський М. П., д.е.н., проф., академік НААН, директор,
Інститут продовольчих ресурсів НААН, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-5672-9189

Коваленко О. В., д.е.н., с.н.с., зав. відділу економічних досліджень,
Інститут продовольчих ресурсів НААН, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-8364-3316

Лукашенко Н. О., н.с. відділу економічних досліджень,
Інститут продовольчих ресурсів НААН, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-8910-2326

Юрченко Н. С., м.н.с. відділу економічних досліджень,
Інститут продовольчих ресурсів НААН, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-374-852X

<https://doi.org/10.31073/foodresources2019-12-19>

Предмет дослідження – процеси розвитку інтегрованих формувань у агропродовольчій сфері. Мета дослідження – виявлення особливостей та переваг агропромислової інтеграції для продовольчо-переробних підприємств, обґрунтування напрямів і механізмів впливу інтегрованих формувань на кон'юнктуру ринку окремих галузей харчової промисловості. Застосовано методи: розрахунково-аналітичний, графічний, порівняння, аналізу та синтезу. Результати дослідження. Визначено економічний зміст агропромислової інтеграції, виділено три її види (горизонтальну, вертикальну, диверсифіковану), підтверджено доцільність вертикальної інтеграції в агропромисловому комплексі, що охоплює весь продовольчий ланцюг. Визначено переваги, які отримують учасники інтегрованого формування. Обґрунтовано організаційну структуру. Встановлено напрями та механізми впливу інтегрованих формувань на кон'юнктуру ринку продукції молокопереробної та цукрової галузей, представлено рейтинги компаній за обсягами виробництва та доходів в цих галузях. Доведено, що формування та розвиток інтегрованих об'єднань сприяє відновленню господарських зв'язків, зміцненню ресурсної бази, забезпеченню гарантованих умов поставок сировини і готової продукції, підвищенню технологічного рівня і завантаженню виробничих потужностей, розширенню ринків збуту, зниженню бізнес-ризиків і витрат, підвищенню конкурентоспроможності на внутрішньому та світовому ринку. Сфера застосування результатів дослідження. Результати досліджень мають науково-практичний характер і можуть слугувати джерелом довідкової інформації щодо агропромислової інтеграції в харчовій промисловості. Вони можуть бути основою для подальших наукових досліджень та прийняття рішень щодо державної підтримки розвитку основних галузей харчової промисловості. Представлені аналітичні матеріали стануть в нагоді економістам і спеціалістам підприємств харчової та переробної промисловості, фахівцям органів влади, науковим працівникам, викладачам, аспірантам і студентам вищих навчальних закладів.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційні процеси, харчова промисловість, агрохолдинг, розвиток, молокопереробна галузь, цукрова галузь

DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL INTEGRATION IN FOOD INDUSTRY

Sychevskyi M., D-r of Sciences, Economics, Professor, Academician of NAAS, Director,
Institute of Food Resources of NAAS, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-5672-9189

Kovalenko O., D-r of Sciences, Economics, Senior Research,
Head of the Department of Economic Research,
Institute of Food Resources of NAAS, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-8364-3316

Lukashenko N., Researcher of Department of Economic,
Institute of Food Resources of NAAS, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-8910-2326

Yurchenko N., Junior Researcher of Department of Economic Research,
Institute of Food Resources of NAAS, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-374-852X

<https://doi.org/10.31073/foodresources2019-12-19>

The subject of the research is the processes of formation and development of integrated formations in the agricultural and food sector. The aim of the research is to identify the features and benefits of agro-industrial integration for food processing enterprises, to justify the directions and mechanisms of influence of integrated formations on the market conditions of individual sectors of the food industry. Methods: system generalization, analysis and synthesis, calculation and analytical, comparison, graphic. Research results. The economic content of the agro-industrial integration has been determined, three types of it have been identified (horizontal, vertical, diversification), the expediency of vertical integration in the agro-industrial complex, which covers the entire food chain, has been proved. The benefits that participants in the integrated formation receive are identified. The organizational structure of the association for the production of milk and dairy products is reasonably justified. The directions and mechanisms of the influence of integrated formations on the situation of the market of products of the milk processing and sugar industries are established, companies' ratings are presented in terms of production volumes and revenues in these areas. It has been proven that the formation and development of integrated associations contributes to restoring broken economic ties, strengthening the resource base, providing guaranteed conditions for the supply of raw materials and finished products, improving the technological level and capacity utilization, expanding sales markets, reducing business risks and costs, and increasing competitiveness in the domestic and global market. Scope of application of research results. The research results are of a scientific and practical nature and can serve as a source of reference information on agro-industrial integration in the food industry. They can be the basis for further research and decision making on state support for the development of the main branches of the food industry. The presented analytical materials will be useful to economists and specialists of enterprises of the food and processing industry, specialists of government bodies, researchers, teachers, graduate students and students of higher educational institutions.

Key words: integration, integration processes, food industry, agroholding, development, milk processing industry, sugar industry

Постановка проблеми. В умовах розвитку сучасного суспільства посилюється роль інтегрованих структур та інтеграційних зв'язків як складних і водночас перспективних форм і способів організації підприємницької діяльності, що дають змогу ефективно

концентрувати ресурси, нові знання, інвестиції, управлінський досвід, забезпечуючи при цьому економічне зростання, конкурентоспроможність та прискорення капіталізації господарюючих суб'єктів.

Ефективність функціонування аграрних корпорацій значною мірою залежить від системи економічних відносин між сільськогосподарськими, заготівельними, переробними і торговельними підприємствами. «Виробництво – зберігання – переробка – реалізація – споживання» є ланками одного ланцюга, тому неможливо домогтися прибутковості однієї з них при збитковості інших. Необхідна взаємовигідна співпраця, налагодження корпоративних відносин та інтеграційних зв'язків. Досвід функціонування інтегрованих структур у розвинених країнах світу свідчить, що головною передумовою їх ефективною взаємодії є об'єктивні процеси розвитку виробничих відносин і реалізація обґрунтованого економічного механізму між ланками продовольчого ланцюга.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань розвитку інтеграційних процесів у агропродовольчому комплексі, функціонування структур міжгалузевої інтеграції, у тому числі в ланцюгах створення доданої вартості, фінансово-економічні аспекти взаємодії інтегрованих формувань висвітлені в працях зарубіжних вчених-економістів: Hendrickson M., James H., Heffernan W. [1], Kublbek K., Starits C. [2], Koester U. [3], Balmann A., Kataria K., Schaft F., Kulyk I. [4].

Проблеми функціонування та розвитку окремих галузей харчової промисловості в структурі інтегрованих агропромислових формувань розглядаються в працях вітчизняних вчених: Амбросова В.Я. [5], Андрійчука В.Г. [6], Борщевського П.П. [7], Дейнеко Л.В. [8], Заїнчковського А.О. [9], Коденської М.Ю. [10], Крисального О.В. [11], Кропивка М.Ф. [12], Лукінова І.І. [13], Лупенка Ю.О. [14], Маліка М.Й. [15], Месель-Веселяка В.Я. [16], Мостенської Т.Л. [17], Нестерчук Ю.О. [18], Онищенко О.М. [19], Павлова О.І. [20], Пасхавера Б.Й. [21], Роїка М.В. [22], Саблука П.Т. [23], Скопенко Н.С. [24], Хвеси́ка М.А. [25], Хорунжого М.І. [26], Шпичака О.М. [27], Юрчишина В.В. [28], Ярчука М.М. [29] та інших. Водночас, постійна зміна ситуації на ринку продовольчих товарів, зумовлена зокрема, інтеграційними процесами, потребує постійного моніторингу та аналізу.

Мета статті – виявлення особливостей та переваг агропромислової інтеграції для продовольчо-переробних підприємств, обґрунтування напрямів і механізмів впливу інтегрованих формувань на кон'юнктуру ринку окремих галузей харчової промисловості.

Посилення бізнес-взаємодії підприємств в сучасних умовах призводить до необхідності більш глибокого дослідження сутності інтеграції. У сучасній літературі представлено значну кількість наукових праць, що дають неоднозначне тлумачення термінів «інтеграція», «інтеграційний процес», «інтеграційні зв'язки». На наш погляд, доречно розглядати категорію «*інтеграція*» як «об'єднання економічних суб'єктів, поглиблення їх взаємодії, розвиток зв'язків між ними» [30]. Інтеграція дозволяє досягати і втримувати високі позиції на ринку за допомогою вирішення наступних завдань:

- об'єднання ресурсів (інтелектуальних, технологічних, фінансових, маркетингових) для досягнення синергетичного ефекту і диверсифікації діяльності;
- оптимізація витрат та забезпечення сільськогосподарською сировиною, організація технологічного процесу, корпоративне управління, підтримка просування товару для досягнення максимальної економії та підвищення рентабельності бізнесу;
- мінімізація комерційних ризиків шляхом отримання гарантованого доступу на цільові ринки.

Принципи інтегрування учасників ринкових відносин – це найбільш загальні, основоположні правила і рекомендації, якими вони повинні керуватися при веденні спільної діяльності. Великі інтегровані структури агропромислового сектору можуть бути організовані у вигляді наступних формувань:

- холдингові компанії, що створюються шляхом внесення в їх статутний капітал державних пакетів акцій підприємств;

- холдингові структури, засновані на приватному і змішаному (з державною участю) капіталі, що функціонують як багаторівневі ланцюжки з дочірніх компаній.

В залежності від способів нарощування потенціалу інтегрованими формуваннями автори виділили три основні види інтеграції: горизонтальну, вертикальну та диверсифіковану. *Вертикальна* інтеграція – виробничо-організаційне об'єднання, утворене на основі злиття, кооперації, взаємодії підприємств, пов'язаних спільною участю у виробництві, реалізації та споживанні кінцевої продукції (постачальники сировини і матеріалів, виробники технологічного обладнання, продавці та споживачі кінцевого продукту). *Горизонтальна* інтеграція – об'єднання підприємств, налагодження тісної взаємодії між ними «по горизонталі», з урахуванням спільної діяльності підприємств, що випускають однорідну продукцію та використовують подібні технології. *Диверсифікована* – свідоме вкладення капіталу в значну кількість функціонально не пов'язаних між собою галузей і виробництв [31].

Підприємства харчової промисловості фактично є сполучною ланкою між сільськогосподарськими підприємствами-постачальниками сировини, ритейлом і споживачами кінцевої продукції. Ефективний розвиток галузі безпосередньо залежить від виробників продовольчої сировини, заготівельних організацій, підприємств оптової та роздрібною торгівлі, мереж різноманітних форм торгівлі (бірж, ринків, аукціонів, ярмарок), фінансових, маркетингових, консалтингових, юридичних, постачальницьких структур.

Світовий і вітчизняний досвід свідчить, що об'єднання зусиль сільськогосподарських і переробних підприємств – найбільш ефективний шлях подолання кризових явищ та реалізації завдань у сфері виробництва продовольства. Інтеграція дозволяє скоротити виробничі витрати, пов'язані із закупівлею сировини, вивченням кон'юнктури ринку, пошуком ділових партнерів, запобігає витрачання коштів на бартерні операції та посередників. Централізація маркетингової діяльності в рамках інтеграції вирішує завдання щодо організації конкурентоздатного виробництва відповідно до споживчого попиту. Ще однією важливою перевагою інтеграції є централізація фінансових коштів і можливість їх перерозподілу та інвестування в саме ті ділянки виробництва і реалізації продовольчих товарів, які найбільше цього потребують.

Інтеграційні зв'язки з'єднують між собою ряд ключових елементів, від ступеня взаємопроникнення яких залежить злагоджена робота виробничих, маркетингових, збутових ланок в продуктовому ланцюгу й, відповідно, показники ефективності галузі. Проведений авторами аналіз дав можливість визначити переваги, які отримують учасники інтегрованого формування (рис. 1).

Об'єктивна необхідність розвитку інтеграційних процесів у сфері виробництва продовольства в даний час обумовлюється також існуванням проблем макроекономічного рівня, породжених недосконалістю системи оподаткування, ціновим диспаритетом, відсутністю налагоджених зв'язків в системі руху товарних потоків та реальної керованості ними, роз'єднаністю окремих учасників господарської системи та іншими чинниками.

Одним із важливих напрямів підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств харчової промисловості є удосконалення цінових пропорцій і механізму ціноутворення. Однак для сучасних багатоелементних продовольчих ланцюгів – це досить складне завдання, оскільки на них впливають: 1) цінові пропорції, які наближаються до світових, суттєво змінилися й встановити оптимальні їх співвідношення для України в умовах ринкової економіки надто складно; 2) стихійність процесу ціноутворення на сучасному ринку; різний рівень розвитку галузей; неоднакові види конкурентної боротьби й фінансові можливості підприємств; 3) неможливість прогнозування ринкових цін через відсутність в країні інструментів та інститутів ф'ючерсної торгівлі, які б забезпечували функціонування стандартизованих товарних ринків (ф'ючерсних, спотових, форвардних, опціонних та ін.), де кожен з учасників ланцюга «виробництво – переробка (заготівля) –

торгівля» безпосередньо зацікавлений у співпраці й має комплексне бачення того, що успішність діяльності кожної ланки залежить від спільної узгодженості дій суміжних ланок.

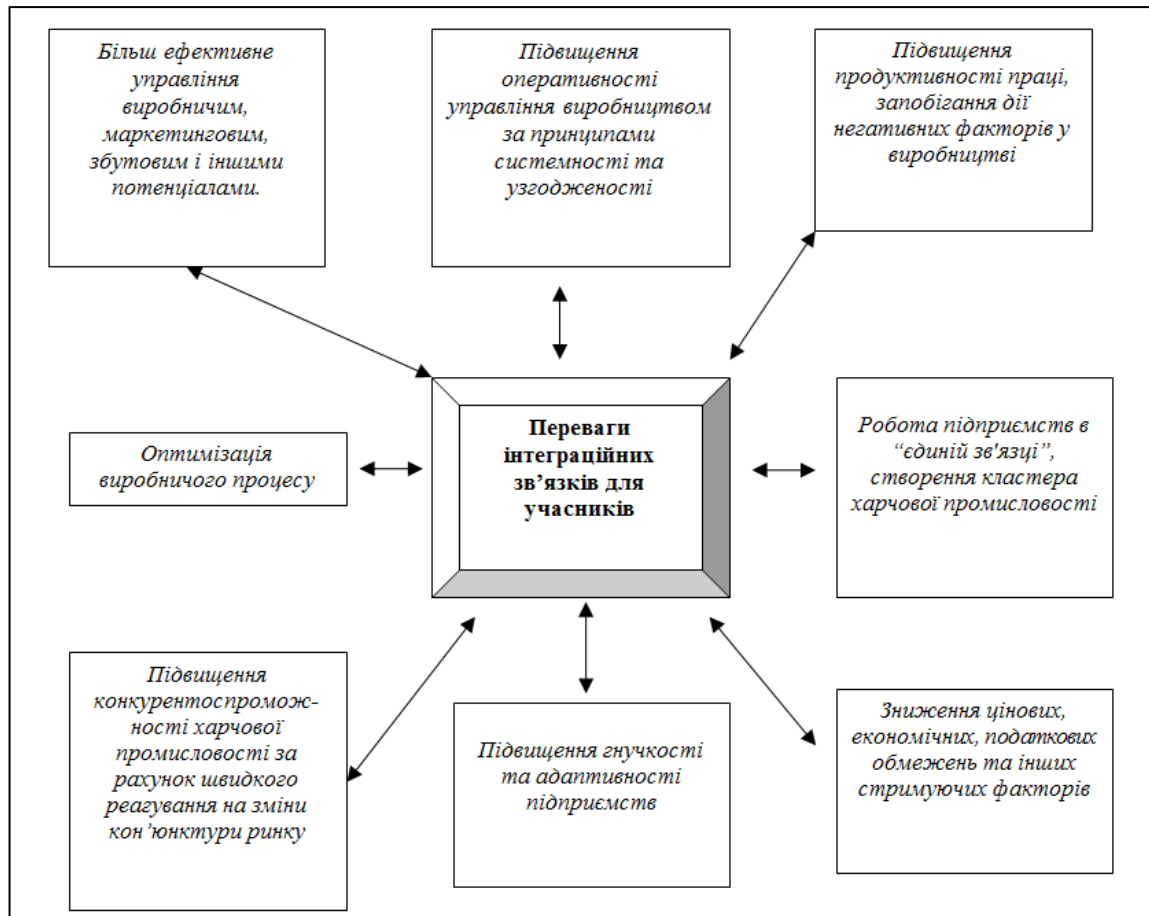

Рис. 1. Переваги, які отримують учасники інтегрованого формування

Незважаючи на одночасне існування в країні кількох видів інтеграції саме вертикальна інтеграція дозволяє узгоджувати темпи і пропорції розвитку взаємозв'язаних галузей виробничо-господарської системи, оптимізувати сировинні зони переробних підприємств; підвищувати керованість взаємопов'язаних виробництв і в кінцевому підсумку досягти інтегрованого ефекту, чого не можна здійснити, управляючи суб'єктами господарювання нарізно. Авторами запропоновано спрощену модель інтегрованої структури виробництва продовольчих товарів (рис. 2).

Центральну позицію в пропонованій моделі займає переробне підприємство, інші ж структурні одиниці формуються навколо нього: фінансова установа, сільськогосподарські підприємства, заготівельно-постачальницькі організації, сервісно-обслуговуюча служба, оптово-збутова організація, транспортно-експедиційна фірма та підприємства фірмової роздрібної торгівлі. Основне завдання такої інтегрованої структури полягає у максимально повному задоволенні загальних інтересів виробників сільгосппродукції, переробних, обслуговуючих і торговельних підприємств. На практиці ці структури залежно від галузевих особливостей, масштабів виробничої діяльності, відмінностей в ієрархії пріоритетних цілей інтеграції можуть мати інший, більш розширений склад або обмежитись лише частиною з наведених. Тобто вибір конкретних організаційних форм інтеграції є творчим процесом, оскільки в кожній галузі, в кожному регіоні потрібні власні конкретні рішення з урахуванням місцевих умов, зокрема: відмінностей у потребах на

продукцію, досягнутого рівня використання потужностей діючих підприємств, розвитку сировинної бази, транспортної мережі, сезонності виробництва та ін.

Інтеграційні утворення можуть існувати в продовольчій системі як агрокомбінати, агрофірми, агрооб'єднання, агропромислові холдинги, агропромислово-фінансові групи, корпорації та інші види об'єднань.

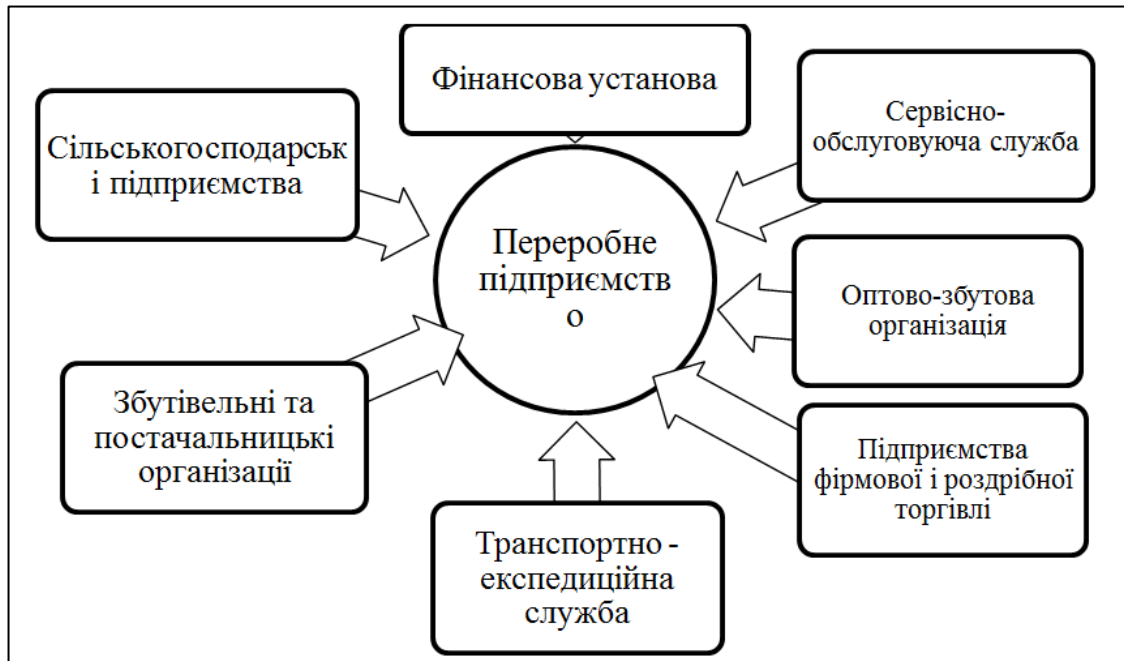

Рис. 2. Модель інтегрованої структури виробництва продовольчих товарів

В економічно розвинених країнах в структурі інтеграційних утворень найбільшу частку займають *корпорації*, які вважаються оптимальною формою великого бізнесу.

В Україні однією з організаційно-правових форм міжгалузевої інтеграції продовольчої сфери, що дозволяє ефективно вирішувати проблему накопичування та нарощування капіталу й в своїй структурі має підприємства харчової індустрії є *агропромисловий холдинг* (або агрохолдинг).

Велика українська енциклопедія тлумачить дефініцію «агрохолдинг» як горизонтально або вертикально інтегроване об'єднання аграрних підприємств, яке використовує власні кошти для придбання контрольних пакетів акцій інших підприємств, що здійснюють господарську діяльність у сфері виробництва та переробки сільськогосподарської продукції [32]. Законодавчою основою заснування та діяльності холдингових компаній, включно з агрохолдингами, в Україні стали: Указ Президента України від 11.05.1994 № 116/96 «Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації»; Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15.03.2006 № 3528-IV; Господарський Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. Згідно з законодавством холдингова компанія є виключно акціонерним товариством (АТ), яке включає головну (материнську) компанію, що володіє контрольним пакетом акцій інших (дочірніх) підприємств і координує їхню діяльність. дочірнім вважається підприємство, дії якого регулюються холдинговою компанією з опорою на переважання її частки в статутному капіталі або відповідно до укладеного договору. Суб'єкти, які об'єднуються в холдинги, мають фінансову та юридичну самостійність, але право вирішення основних питань належить головній компанії. Головна (керуюча) компанія може здійснювати виключно управлінську діяльність (чисті холдинги) або займатися підприємницькою діяльністю (змішані холдинги).

Агрохолдинги виникли як своєрідна відповідь аграрної економіки України на вимоги ринку, зокрема, на відновлення порушених міжгалузевих зв'язків сільськогосподарських і переробних підприємств, забезпечення паритету цін між реалізованою сільськогосподарською продукцією та матеріально-технічними ресурсами промислового походження, завоювання нових секторів ринку і зниження витрат. Ці фактори підвищують вартість компанії, її капіталізацію, для досягнення яких необхідна злагоджена й ефективна робота всієї системи підприємств, що входять до агрохолдингу.

Для інтегрованих об'єднань холдингового типу характерна наявність інвестора (інтегратора), що має необхідні фінансові ресурси, здійснює фінансування сільськогосподарського виробництва і визначає політику функціонування агрохолдингу. Неплатоспроможні сільськогосподарські підприємства передають свої борги інтегрованому формуванню й отримують форму акціонерного товариства (АТ) або товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) і стають дочірніми підприємствами. Управління холдингом здійснюється через збори акціонерів, раду директорів, виконавчу дирекцію. Принципових відмінностей між управлінням холдинговою компанією та АТ немає. Однак для холдингу основні акціонери чітко визначені й саме вони управляють всією групою підприємств. Правові форми аграрного холдингу також різноманітні: публічне акціонерне товариство, приватне акціонерне товариство, ТОВ, асоціації та ін. [32].

Холдингові компанії в продовольчій системі визначають найбільш пріоритетні напрями інвестування, враховуючи при цьому стратегічні перспективи розвитку всіх підприємств, які входять до їхньої структури, розширюють можливості залучення інвестиційних коштів в найбільш проблемну галузь агропромислового комплексу – сільське господарство, забезпечують більш активне та ефективне використання власних коштів для інвестування шляхом перерозподілу прибутку, який залишається у розпорядженні підприємств-учасників агрохолдингу.

Завдяки зниженню видатків і підвищенню доходів від операційної діяльності через зниження загальних витрат на виробництво продукції внаслідок збалансованої цінової політики, скорочення транспортних видатків, витрат на оплату послуг посередників досягається підвищення ефективності виробництва.

Особливості розвитку агропромислової інтеграції в харчовій промисловості розглянемо на прикладі молокопереробної та бурякоцукрової галузей.

У рейтингу компаній-виробників на *ринку переробки молока* впродовж кількох останніх років першу трійку займали: корпорація Roshen, «Терра Фуд» та «Молочний альянс». Їхня сукупна частка на ринку становила 26,5% натуральних обсягів виробництва. Однак, розрив у показниках *доходів* у 2017 році помітно змінився. Відбулися рокировки не лише серед перших трьох місць, а й в рейтингу ТОП–15 компаній з виробництва молока та молочних продуктів (рис. 3).

Як показують результати аналізу виробничо-господарської діяльності підприємств, економічно міцнішими є структури, інтегровані навколо переробного підприємства. Що ж до інтеграції на внутрішньогосподарському рівні, то вона, хоч і дає певні прибутки (встановлено, що навіть незначні обсяги переробка молока є економічно доцільнішими, ніж реалізація молочної сировини заготівельним організаціям, з якими не встановлено інтеграційних зв'язків), однак має й істотні недоліки. Пояснюється це, насамперед, неспроможністю, функціонуючих всередині об'єднань, малопотужних міні-заводів, цехів і технологічних ліній, забезпечувати якісну переробку молочної сировини та належний асортимент продукції. Так, якщо при переробці молока в сільському господарстві, як правило, виробляється від одного до трьох найменувань готової продукції, то на високотехнологічному переробному підприємстві, за рахунок комплексного використання молочної сировини з застосуванням безвідхідних технологій – 20-35. Як наслідок – нездатність перших конкурувати з великими фірмами, хоча це все одно вигідніше, ніж

продавати сировину без доданої вартості. Крім того, малопотужні цехи з переробки молока (до 5 тонн за зміну, що зазвичай функціонують у фермерських господарствах) порівняно з молокозаводами, які переробляють від 50 до 150 тонн за зміну, витрачають більше теплової (у 3,1-5,7 рази) та електричної (у 2,1-3,2 рази) енергії в розрахунку на одиницю продукції [33].

Рис. 3. Рейтинг компаній за обсягами доходів у виробництві молока та молочних продуктів за 2017 рік, млн. грн
Джерело: ТОП-100. Рейтинги крупнейших, 2018.

На великому промисловому підприємстві за рахунок ширших можливостей щодо залучення певних економічних факторів (удосконалення організації виробництва, використання економічно вигіднішого устаткування, підвищення рівня технологічності виробництва і впровадження нових енергозберігаючих технологій) досягається нарощування обсягів виробництва, що сприяє зменшенню постійних витрат та зниженню собівартості продукції. Інакше кажучи, завантаження виробничих потужностей, а за необхідності реконструкція устаткування діючих молокопереробних підприємств є економічно доцільнішими, ніж пошук коштів на нове капітальне будівництво господарствами власної переробної бази.

Однією з причин низької завантаженості виробничих потужностей діючих молокопереробних підприємств є недосконалість механізму розрахунків за молочну сировину, що надходить на переробку. Одностороння вигода переробника не може влаштовувати виробника сировини. Він віддаватиме перевагу партнерству з переробним підприємством тільки в тому разі, коли йому буде гарантовано відшкодування виробничих затрат і він одержуватиме належну йому частину прибутку, у створенні якого брав участь. У цьому сенсі ефективною формою забезпечення справедливого розподілу прибутку між членами інтегрованої системи, пропорційно розмірові їх участі у спільній

діяльності, є об'єднання в асоціацію з виробництва, переробки та реалізації молочних продуктів. Орієнтовний склад такого формування наведено на рис. 4 [33].

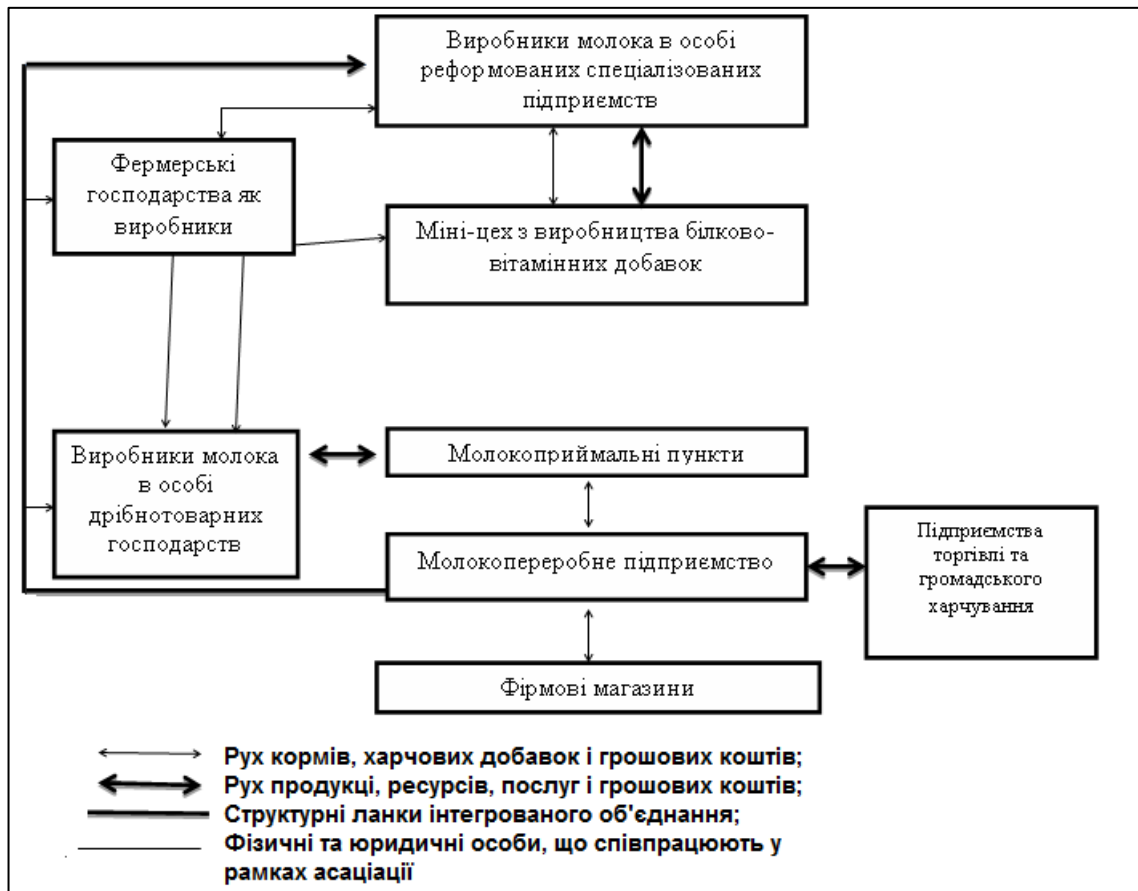

Рис. 4. Схема організаційної структури асоціації з виробництва, переробки та реалізації молочних продуктів

Інтегрована структура, представлена на рисунку, передбачає встановлення вертикальних зв'язків на основі договірних відносин між формально незалежними учасниками інтеграції (господарствами населення та фермерськими господарствами) і пряме включення до складу об'єднання сільськогосподарських підприємств молочно-скотарського напрямку. Доцільність кооперування останніх з переробним підприємством є об'єктивно зумовленою. Відомо, що велике молокопереробне підприємство здатне ефективно функціонувати за умови, якщо воно має власні базові господарства з поголів'ям не менше 300-500 корів. Організувати стабільне забезпечення переробного підприємства необхідною сировиною за рахунок самих лише приватних господарств значно складніше. Співпраця з селянськими фермерськими господарствами – виробниками кормів є доцільною з огляду на необхідність вирішення проблеми дисбалансу між поголів'ям корів і кормовиробництвом, який виникає, насамперед, у дрібнотоварних господарствах. Зосередження основної уваги приватних господарств – учасників інтеграції на догляді за тваринами дозволить збільшити кількість утримуваних корів і, головне, реалізувати переваги багатопрофільного спеціалізованого формування. За дослідженнями науковців, для фермерських господарств оптимальні розміри угідь скотарсько-відгодівельного напрямку становлять 350-500 га [34]. Водночас, на молочних підприємствах утворюється багато вторинної сировини (знежиреного молока, маслянки, та сироватки), що також дає можливість, при встановленні обґрунтованого рівня цін,

виробляти корми для тварин, які є біологічно цінними та мають високі споживчі властивості.

Щодо *бурякоцукрових аграрно-промислових формувань*, то як показує досвід, бурякосіючі господарства об'єднуються з цукровими заводами для виробництва цукрових буряків і цукру, ремонту техніки, зберігання продукції, а також з торгівлею, транспортними, будівельними та іншими організаціями. У нових економічних умовах оптимальний організаційно-економічний механізм взаємодії виробників цукрових буряків та переробних підприємств формується в умовах холдингових компаній, які об'єднують в єдиний технологічний комплекс розміщення бурякоцукрового виробництва у найсприятливіших природнокліматичних умовах, спеціалізацію і концентрацію бурякосіючих господарств поблизу цукрових заводів, виробництво цукрових буряків, їх переробку, зберігання, реалізацію кінцевого продукту.

За інформацією НАЦУ «Укрцукор» впродовж 2018/2019 маркетингового року в Україні функціонувало 42 цукрових заводи. Разом вони виробили 1,82 млн тонн цукру та переробили 13,6 млн тонн сировини. Рейтинги підприємств за обсягами виробництва (в натуральному вимірі) представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Рейтинги цукрових заводів у 2018/2019 маркетинговому році

Місце	Компанія	Перероблено цукрових буряків, тис. т	Вироблено цукру, тис. т
1	ПрАТ «ПК «Поділля» Крижопільський ц/з	1248,73	170,97
2	ТОВ «ПК «Зоря Поділля» Гайсинський ц/з	940,74	120,8
3	ТзВО «Радехівський цукор» Радехівське виробництво	802,39	108,49
4	ТзВО «Радехівський цукор» Чортківське виробництво	636,39	88,36
5	ТзВО «Радехівський цукор» Хоростківське виробництво	571,56	78,97
6	Філія «Яреськівський ц/з»	500,96	77,12
7	ПАТ «Гнідавський ц/з»	457,76	71,73
8	ТОВ «Наркевицький ц/з»	505,74	70,12
9	ПАТ «Саливонківський ц/з»	521,49	67,75
10	Філія «Жаданівський ц/з»	411,61	58,17

Джерело: ТОП-10 найбільших виробників цукру в Україні (ІНФОГРАФІКА).: <https://landlord.ua/news/top-10-naibilshykh-vyrobnykiv-tsukru-v-ukraini-infografika>

Серед інтегрованих компаній лідерами стали «Астарта-Київ» та «Радехівський цукор». Вони виготовили відповідно 19 та 18% цукру від сумарних обсягів виробленої продукції [35].

До складу ТОВ «Фірма Астарта-Київ» нині входять 8 цукрових заводів. Це вертикально-інтегрований агропромисловий холдинг, який з 1993 року працює у сфері цукрового та сільськогосподарського виробництва. Основна діяльність агрохолдингу полягає у вирощуванні буряку, зернових і олійних культур, виробництві високоякісного цукру та супутньої продукції (меляса та сухий гранульований жом), а також молока і м'яса. У холдингу створено повний цикл цукрового виробництва: від вирощування буряку до виробництва цукру. Наявність сировинної бази істотно знижує залежність від

зовнішніх постачань буряку, зменшує собівартість виробленого цукру, гарантує безперебійність виробництва і максимальний вихід якісного готового продукту.

Основним фактором, який сприяв пошуку та розвитку нових форм організації вирощування цукрових буряків, став дефіцит сировини. Практично всі інтегровані об'єднання, що нині функціонують у досліджуваній галузі, включають лише виробників сировини та переробні підприємства. На думку авторів, в інтегровану структуру доцільно включити підприємства сфери матеріально-технічного постачання, технологічного забезпечення, торгівлі та сервісного обслуговування (рис. 5).

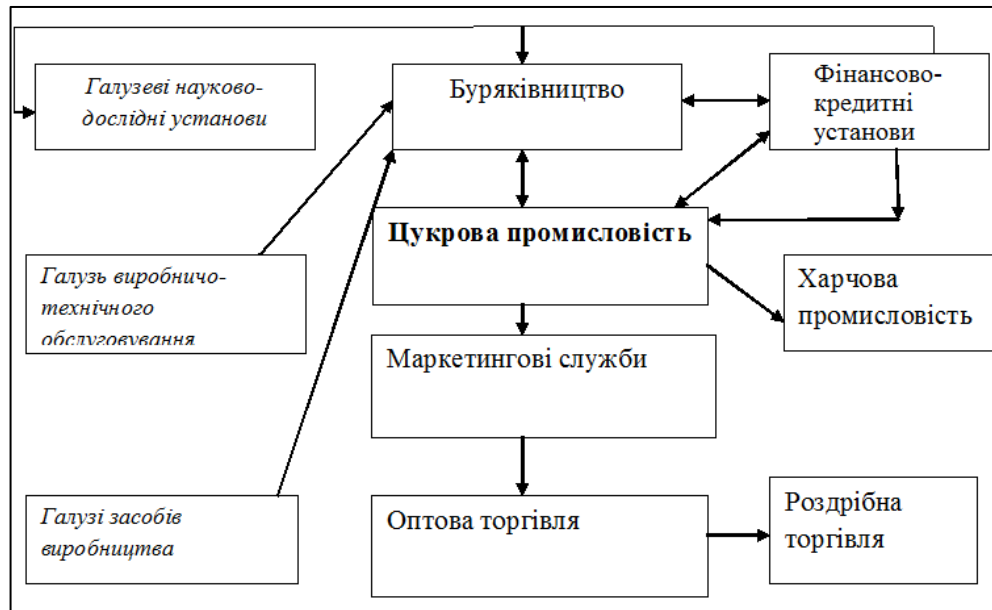

Рис. 5. Схема інтеграційного об'єднання учасників бурякоцукрового підкомплексу

Подальше поглиблення інтеграції в бурякоцукровому комплексі сприятиме розв'язанню складних протиріч, які постійно існували між бурякосійними господарствами і цукровими заводами, надасть стійкості виробництву, яке після подолання кризових явищ повинно працювати більш ефективно.

Загалом, інтегровані агроформування відіграють важливу роль у розвитку продовольчого ринку України. Наприклад, частка холдингів у загальному експорті більша, ніж інших сільськогосподарських підприємств. Такі утворення концентрують значні фінансові ресурси під своїм контролем, мають вихід на експортні ринки, доступ до інноваційних технологій.

Показник валового виробництва аграрних холдингів, за 2017 рік становив 55,9 млрд грн, або 22% від загального обсягу в Україні. У 2017 році частка агрохолдингів в загальному виробництві харчової продукції була трохи вищою і становила 23%.

Вертикальна інтеграція бізнесу гарантує стабільно високі стандарти якості, а також контроль над собівартістю готової продукції, що особливо важливо в умовах розвитку економіки України.

Формування і розвиток інтегрованих об'єднань сприяє відновленню зруйнованих господарських зв'язків, створенню і підвищенню стійкості нових, усуненню проблем низької контрактної дисципліни, зміцненню ресурсної бази, забезпеченню гарантованих умов поставок сировини і готової продукції, підвищенню технологічного рівня і завантаження виробничих потужностей, розширенню ринків збуту, зниженню бізнес-ризиків і витрат, підвищенню конкурентоспроможності на внутрішньому та світовому ринку. Сучасний підхід до формування інтегрованих структур в харчовій промисловості враховує міжнародний досвід інтеграційних процесів, об'єднує досягнення маркетингу,

логістики, сучасних інформаційних технологій, нових моделей управління, відповідає тенденціям і запитам розвитку економіки. Інтеграція в агропромислового комплексу вимагає системного розвитку з метою створення ефективного виробництва, вирішення проблем зростання вітчизняної харчової промисловості, підвищення конкурентоспроможності харчових продуктів на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Висновки

На жаль, сучасна офіційна статистика не надає релевантної інформації для відстеження динаміки розвитку інтегрованих структур у сфері виробництва продовольства. Власні спостереження авторів за процесами формування та діяльністю компаній виявили суперечливість, створених ними взаємовідносин на продовольчому ринку. Причиною цього, насамперед, є відсутність належного нормативно-правового забезпечення діяльності таких структур (з врахуванням їхньої специфіки), що зумовлює необхідність визначення співвідношення учасників ринку за видами діяльності, обґрунтування методів техніко-технологічного і виробничо-економічного управління, визначення способів і форм ведення фінансово-розрахункової діяльності. Крім того, перспективи розвитку інтегрованих структур, кінцеві кількісні і якісні показники їхньої економічної діяльності значною мірою залежать від здатності засновників і керівників різних господарських підрозділів, трудових колективів реалізовувати переваги тієї чи іншої форми господарювання, використовувати вже існуючий досвід ринкових перетворень.

У сучасних умовах господарювання саме за рахунок підвищення ефективності функціонування інтегрованих структур в харчовій промисловості можливо досягти високого рівня соціального та економічного розвитку держави, посилення конкурентоспроможності на регіональному й міжнародному рівні.

Таким чином, утворення інтегрованих виробничих формувань у харчовій промисловості є одним з найважливіших напрямів розвитку організаційних форм виробництва, який забезпечує високу ефективність і конкурентоздатність галузі. З подальшим розвитком ринкових відносин та необхідністю збільшення конкурентоспроможного експорту кількості цих формувань і їхня роль зростатимуть.

Бібліографія

1. Hendrickson M., James H., Heffernan W. Vertical Integration and Concentration in US Agriculture (2013). Encyclopedia of Food and Agricultural Ethics. https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-94-007-6167-4_216-1.
2. Kublbek K., Starits C. Private sector development – business plan or development strategy (2015). Austrian Foundation for Development Research. https://www.oefse.at/fileadmin/content/Downloads/Publikationen/Workingpaper/WP51_private_sector_development.pdf.
3. Koester U. A revival of large farms in Eastern Europe – how important are institutions? Agricultural Economics. 2005. Vol. 32. Issue s1. P. 103–113.
4. A. Balmann, K. Kataria, F. Schaft, I. Kulyk. 2013. Efficiency and productivity of Ukrainian Agroholdings, Paper presented at the 2013 IATRC Symposium, Productivity and Its Impacts on Global Trade, Factor Markets session, June 2-4, 2013, Seville, Spain.
5. Амбросов В. Я. Специалізація, кооперація, агропромислова інтеграція. Зібрання наукових праць. Т.2. Х.: ННЦ ІАЕ, 2009. С. 685.
6. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія. Ніжин: ТОВ «Вид-во «Аспект-Поліграф», 2007. 216 с.
7. Борщевський П. П. Регіональні агропромислові комплекси України: теорія та практика розвитку. Київ: наук. думка, 1996. 262 с.

8. Купчак П. М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів: монографія, за ред. Л. В. Дейнеко. Київ: Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2009. 152 с.
9. Заїнчковський А. О. Підприємства харчової промисловості на ринку продовольчих товарів України. Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. 2009. № 31. С. 18–21.
10. Коденська М. Ю. Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності. Економіка АПК. 2006. №6. С. 24–31.
11. Крисальний О. В. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціалізації і сільськогосподарської кооперації в постреформованому аграрному виробництві. Економіка АПК. 2007. №6. С. 3–10.
12. Кропивко М. Ф. Організація управління аграрною економікою: монографія. Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2008. 420 с.
13. Лукінов І. І. Проблеми міжгосподарського кооперування і агропромислової інтеграції. Вибрані праці: у 2 кн. Кн. 2. Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. С. 385.
14. Лупенко Ю. О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. Моніторинг біржового ринку. 2014. № 7. С. 8–18.
15. Малік М. Й. Інтеграція – як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств. Наукова праця. Київ: ІАЕ УААН, 2000. 40 с.
16. Месель-Веселяк В. Я. Концептуальні напрями стратегії розвитку агропромислового комплексу та сільських територій України на період до 2020 року. Київ: ІАЕ УААН, 2008. 46 с.
17. Мостенська Т. Л., Скопенко Н.С. Формалізація процесу розвитку інтеграційної взаємодії. Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2013. № 51. С. 183–189.
18. Нестерчук Ю. О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві: монографія. Умань: Видавець «Сочінський», 2009. 372 с.
19. Онищенко О. М. Межхозяйственная кооперация и агропромышленная интеграция. Монография. Ин-т географии НАН. Киев: 1980. 312 с.
20. Павлов О. І. Державне регулювання інтеграційних процесів на стратегічних агропродовольчих ринках. Економіка харчової промисловості. 2015. Т.7, вип.3. С.32–40.
21. Пасхавер Б. Й. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку. наук. вид. НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. Київ. 2009. 432 с.
22. Роїк М. В. Буряки. Монографія. Укр. акад. аграр. наук, Ін-т цукр. буряків. Київ: ХХІ: РІА «ТРУД-КИЇВ», 2001. 320 с.
23. Саблук П. Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології. Київ: ІАЕ, 2002. 294 с.
24. Скопенко Н. С. Основні підходи до визначення доцільності та ефективності інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання. Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2013. № 52. С.186–196. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2013_52_24.
25. Хвесик М. А. Водне господарство України в контексті інтеграційних процесів. Монографія. НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. Київ, 2005. 124 с.
26. Хорунжий М. Й. Обґрунтування доцільності входження особистих селянських господарств в інтегроване виробництво. Економіка АПК. 2005. №2. С. 29–34.
27. Шпичак О. М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами. Монографія. Київ: ННЦ Ін-т аграр. економіки, 2008. 300 с.
28. Юрчишин В. В. Сучасні аграрні перетворення в Україні. Монографія, Київ: ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ», 2013. 424 с.
29. Месель-Веселяк В. Я. Ярчук М. М. Організаційно-економічне удосконалення роботи цукробурякового підкомплексу України. Економіка АПК. 2013. № 2. С. 3–8.

30. Азрилиян А. Н. Большой экономический словарь. Москва: Институт новой экономики, 2004, 434 с.
31. Велика українська енциклопедія. <http://vue.gov.ua/Агрохолдинг>.
32. Белінська Н. С. Економічна ефективність роботи підприємств молочної промисловості України. Монографія. Вінниця: Універсум-Вінниця. 2003. С. 18.
33. Підлужна Н. В. Роль інтеграційних процесів у підвищенні ефективності молокопереробного підкомплексу АПК. Економіка України. № 3. 2004. С. 62.
34. Саблук П. Т., Месель-Веселяк В.Я. Посібник по реформуванню сільсько-господарських та переробних підприємств. Київ: наукова думка, 2001. 67 с.
35. ТОП-10 найбільших виробників цукру в Україні (Інфографіка). <https://landlord.ua/news/top-10-naibilshykh-vyrobnykiv-tsukru-v-ukraini-infohrafika>.

References

1. Hendrickson M., James H., Heffernan W. (2013). Vertical Integration and Concentration in US Agriculture. *Encyclopedia of Food and Agricultural Ethics*. https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-94-007-6167-4_216-1
2. Kublbek K., Starits C. (2015). Private sector development – business plan or development strategy? Austrian Foundation for Development Research. https://www.oefse.at/fileadmin/content/Downloads/Publikationen/Workingpaper/WP51_private_sector_development.pdf.
3. Koester U. (2005). A revival of large farms in Eastern Europe – how important are institutions? Vol. 32. Issue s1. P. 103–113.
4. Balmann A., Kataria K., Schaft F., Kulyk I. (2013). Efficiency and productivity of Ukrainian Agroholdings. Productivity and Its Impacts on Global Trade: Papers of 2013 IATRC Symposium (June 2–4, 2013). Spain: Seville.
5. Ambrosov V. (2009). Spetsializatsiia, kooperatsiia, ahropromyslova intehtatsiia [Specialization, cooperation, agro-industrial integration]. *Zibrannia naukovykh prats* [Collection of scientific works]. NNTs IAE, 685 p.[in Ukrainian].
6. Andriichuk V. (2007). Kapitalizatsiia silskoho hospodarstva: stan ta ekonomichne rehuliuвання rozvytku. [Capitalization of agriculture: state and economic regulation of development]. *Monohrafiia*. [Monograph]. Nizhyn: TOV Vyd-vo Aspekt-Polihraf. 216 p. [in Ukrainian].
7. Borshhevskij P. (1996). Regionalni agropromyslovi komplekсы Ukrayiny: teoriya ta praktyka rozvytku. [Regional agro-industrial complexes of Ukraine: theory and practice of development]. Kyiv: Nauk. dumka. 262 p. [in Ukrainian].
8. Kupchak P.M. (Deyneko L. Ed.) (2009). Kharchova promyslovist Ukrayiny v umovax aktyvizatsiyi integracijnyx ta globalizacijnyx procesiv. [Food industry of Ukraine in the conditions of intensification of integration and globalization processes]. *Monohrafiia*. [Monograph]. Kyiv: NAN Ukrayiny. Rada po vyvch. produkt. syl Ukrayiny. 152 p. [in Ukrainian].
9. Zayinchkovskij A. (2009). Pidpryyemstva xarchovoyi promyslovosti na rynku prodovolchyx tovariv Ukrayiny. [Enterprises of the food industry on the market of food products of Ukraine]. *Nauk. pr. Nacz. un-tu xarch. tehnologij*. [Scientific works of the National University of Food Technologies]. № 31. P. 18–21[in Ukrainian].
10. Kodenska M. (2006). Integraciya yak faktor aktyvizatsiyi investycijnoyi diyalnosti.[Integration as a factor in the activation of investment activity]. *Ekonomika APK* [Economy of agroindustrial complex] №6. P. 24–31 [in Ukrainian].
11. Krysalnyj O. (2007). Teoretyko-metodologichni zasady rozvytku specializatsiyi i silskogospodarskoyi kooperatsiyi v postreformovanomu agrarnomu vyrobnyctvi.[Theoretical and methodological principles of the development of specialization and agricultural co-operation

in the process of agrarian production]. *Ekonomika APK*. [Economy of agroindustrial complex]. № 6. P. 3-10 [in Ukrainian].

12. Kropyvko M., Nemchuk P., Rossoxa V. (Kropyvko M. Ed.) (2008). *Organizaciya upravlinnya agrarnoyu ekonomikoyu* [Organization of management of agrarian economy]. Kyiv: NNCz Instytut agrarnoyi ekonomiky. 420 p. [in Ukrainian].

13. Lukinov I. (2007). *Problemy mizhgospodarskogo kooperuvannya i agropromyslovoyi integraciyi*. [Problems of inter-farm co-operation and agro-industrial integration]. Kyiv: NNCz Instytut agrarnoyi ekonomiky. 385 p. [in Ukrainian].

14. Lupenko Y. (2014). *Agroxoldyngy v Ukrayini ta posylennya socialnoyi spryamovanosti yix diyalnosti*. [Agroholdings in Ukraine and strengthening the social orientation of their activities]. *Monitoryng birzhovogo rynku* [Stock market monitoring]. № 7. P. 8-18 [in Ukrainian].

15. Malik M. (2000). *Integraciya – yak faktor pidvyshhennya efektyvnosti reformovanyx silskogospodarskyx pidpryemstv*. [Integration – as a factor in improving the efficiency of reformed agricultural enterprises]. Kyiv: IAE UAAN. 40 p. [in Ukrainian].

16. Mesel-Veselyak V. (2008). *Konceptualni napryamy strategiyi rozvytku agropromyslovogo kompleksu ta silskyx terytorij Ukrayiny na period do 2020 roku*. [Conceptual directions of the strategy of development of the agro-industrial complex and rural territories of Ukraine for the period up to 2020]. Kyiv: IAE UAAN. 46 p. [in Ukrainian].

17. Mostenska T., Skopenko N. (2013). *Formalizaciya procesu rozvytku integracijnoyi vzayemodiyi*. [Formalization of the process of development of integration interaction]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2013_51_26 [in Ukrainian].

18. Nesterchuk Y. (2009). *Integracijni procesy v agrarno-promyslovomu vyrobnyctvi*. [Integration processes in agrarian-industrial production]. Monohrafiia. [Monograph]. Uman: Vydavetz Sochinskyj. 372 p. [in Ukrainian].

19. Onyshhenko A. (1980) *Mezhkhozayajstvennaya kooperacyya y agropromyshlennaya integracyya*. [Inter-farm co-operation and agro-industrial integration]. Monohrafiia. [Monograph]. Kyiv: Instytut geografiyi NAN. 312 p. [in Russian].

20. Pavlov O. *Derzhavne reguluvannya integracijnyx procesiv na strategichnyx agroprodovolchyx rynkax*. [State regulation of integration processes on the strategic agro-food markets] (2015) http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2015_7_3_6 [in Ukrainian].

21. Pasxaver B., Shubravskaya O., Moldavan L., Krysanov D., Gannachenko S., Didkivska L. (2009). *Vyklyky i shlyaxy agroprodovolchogo rozvytku*. [Challenges and ways of agro-food development]. Kyiv: NAN Ukrayiny, In-t ekonomiky ta prognozuvannya. 432 p. [in Ukrainian].

22. Royik M. (2001). *Buryaky*. [Beetroot] Monohrafiia. [Monograph]. Kyiv: XXI vik: RIA TRUD-KYYiV. 320 p. [in Ukrainian].

23. Sabluk P., Malik M., Valentynov V. (2002). *Formuvannya mizhgaluzevyx vidnosyn: problemy teorii ta metodologiyi*. [Formation of inter-branch relations: problems of theory and methodology]. Kyiv: IAE. 294 p. [in Ukrainian].

24. Skopenko N. *Osnovni pidxody do vyznachennya docilnosti ta efektyvnosti integracijnoyi vzayemodiyi subyektiv gospodaryuvannya*. [The main approaches to determining the expediency and effectiveness of the integration interaction of economic entities]. (2013). http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2013_52_24. [in Ukrainian].

25. Xvesyk M., Golovynskyj I., Yaroczka O. (2005). *Vodne gospodarstvo Ukrayiny v konteksti integracijnyx procesiv*. [Water management of Ukraine in the context of integration processes]. Monohrafiia. [Monograph]. Kyiv: NAN Ukrayiny. Rada po vyvch. produkt. syl Ukrayiny. 124 p. [in Ukrainian].

26. Xorunzhyj M. (2005). *Obgruntuvannya docilnosti vxodzhennya osobystyx selyanskyx gospodarstv v integrovane vyrobnyctvo*. [Substantiation of expediency of entering private peasant farms in integrated production]. *Ekonomika APK* [Economy of agroindustrial complex]. №2. P. 29–34 [in Ukrainian].

27. Shpychak O. (2008). Realizatsiia produktsii osobystymy selianskymy hospodarstvamy. [Realization of products by private farms]. Kyiv: IAE. 300 p. [in Ukrainian].
28. Yurchyshyn V. (2013). Suchasni agrarni peretvorennia v Ukrayini. [Modern agrarian transformations in Ukraine]. Kyiv: NAN Ukrayiny, DU In-t ekon. ta prognozuv. NANU. 424 p. [in Ukrainian].
29. Mesel-Veselyak V., Yarchuk M. (2013). Organizacijno-ekonomichne udoskonalennya roboty czukroburyakovogo pidkompleksu Ukrayiny. [Organizational and Economic Improvement of the Sugar Subcomplex of Ukraine]. Ekonomika APK [Economy of agroindustrial complex]. № 2. P.3–8 [in Ukrainian].
30. Azrylyyan A. (2004). Bolshoj ekonomycheskyj slovar. [Big Economic Dictionary]. Moskva: Instytut novoj ekonomyky. 434 p. [in Russian].
31. Velyka ukrayinska encyklopediya. [Great Ukrainian Encyclopedia]. <http://vue.gov.ua/Agroxoldyng> [in Ukrainian].
32. Belinska N. (2003). Ekonomichna efektyvnist roboty pidpryyemstv molochnoyi promyslovosti Ukrayiny. [Economic efficiency of the enterprises of the dairy industry of Ukraine]. Monohrafiia. [Monograph]. Vinnycya: Universum-Vinnycya. 280 p. [in Ukrainian].
33. Pidluzhna N. (2004). Rol integracijnyx procesiv u pidvyshhenni efektyvnosti molokopererobnogo pidkompleksu APK. [The role of integration processes in increasing the efficiency of the dairy processing subcomplex of agribusiness]. Ekonomika APK [Economy of agroindustrial complex]. № 3. 62 p. [in Ukrainian].
34. Sabluk P., Mesel-Veselyak B. (2001). Posibnyk po reformuvannyu silskogospodarskyx ta pererobnyx pidpryyemstv. [Handbook on reforming agricultural and processing enterprises] Kyiv: Naukova dumka. 67 p. [in Ukrainian].
35. TOP-10 najbilshyx vyrobnykiv czukru v Ukrayini (INFOGRAFIKA). <https://landlord.ua/news/top-10-naibilshykh-vyrobnykiv-tsukru-v-ukraini-infohrafika> [in Ukrainian].